

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

TÜRK DESTANLARININ TAHLİLİ - I DERS NOTLARI



4. Sınıf - 1. Dönem

İsa SARI
www.isa-sari.com

MANAŞIULI TUYAKBAY

Noğaylı elinde on bir biy boladı. Sol elge köp eskerimen Indis-Kalmak degen jaw Aşağar sayınıñ boyında keledi. Noğaylınıñ aqılşısı Ormanbet Biydi şakırtıp aladı, sonda Ormanbetke Indistar bılay deydi:

“Kolıma meniñ kir, - dedi,
Aytkanımdı kıl, dedi.
Aytkanımdı kılmasañ,
Bizdiñ jolmen jürmeñ,
Eliñdi şawıp alamın,
Uşıratıp bülükke,
Talapaydı salamın!”

Sonda Ormanbet: “Men seniñ aytkanıña könbeymin, elimde on bir biyim bar, sodan habar alamın, solar kön dese könenin, könbese könbeymin”, - dedi. Kalmaktar sen könbeymin dep aytasıñ dep, Ormanbet biydi öltiredi. Qalğan biylerdi şakıruwğa adam jiberedi. Sonda biyler jolğa şıǵuğa atqa minedi. Jolda olar Manaşı mirzanıñ üyine tüsedi. Biler otıraǵannan keyin söz bastap Manaşıǵa bılay deydi:

“Mına jawğa baralıq,
Osınday kıyın kezderde,
Öşiruge jawdıñ ottarın,
Erlik ayla biz istep,
Soğan barıp qaralıq”. - de,

Sonda Manaşı jüruwge aynaladı. Şeşesi turıp oy oyladı, bular bir pälege uşıratar dep Manaşınıñ anası ere jürdi.

Baratının surasañ,
Aşağar saydıñ bası edi,
Jabağı sudıñ qası edi,
Baratın jeriñ osı edi.

On bir biy soğan barıp tüsti. Sonda zalım qamadı, oylap aqıl tabadı. Manaşınıñ qasındaǵı on bir biyi şetkeri şıǵıp keñes qurdı. Sol keñeste olar Manaşını mindetke berip ketuwge uyardı.

“Mindetke bergende üş künde kelemiz delik, üş künde kelmey köşip ketelik”. dedi. Olar Manaşını Indisqa mindetke beredi.

Sonda Manaşınıñ basına qayǵı tüsip aytqanı:

“Ata jawım, Indistar,
Ustama meni sen, - dedi,
Minay turǵan on bir biy,
Kelmeydi saǵan bul, - dedi.
Ataña nälet, on bir biy,
Kelmey endi qaşadı,
Osı aytqanıñ şın”, - dedi.

Indis anay on bir biy kelemiz dep sendirip, qolınan adam bergen soñ, Manaşını alıp qalatın boldı. Sonda Manaşı şeşesine söyledi:

“Aynalayın, anamız,
Men edim jalǵız balañız,
Jal quyırıqtı kesip al,

MANAŞIOĞLU TUYAKBAY

Nogaylı boyunda on bir bey bulunmaktaydı. O halka çok askeri ile Indis-Kalmak denen düşman Aşağar Çayı'nın kenarına gelmiş. Nogaylının danışmanı Ormanbet Bey'i çağırıp almışlar, sonra Ormanbet'e Indislar şöyle demiş:

“Emrim altına gir, - dedi,
Söylediklerimi yap, dedi
Söylediklerimi yapmazsan,
Bizim yolumuz ile yürümezsən,
Halkını vurup, kırıp emrim altına alırım,
Uğratıp felakete,
İsteklerimi yerine getiririm!”

Bunun üzerine Ormanbet: “Ben senin söylediklerine inanmam, halkımın on bir beyi var, onlardan haber sorarım, onlar inan dese inanırım, inanma dese inanmam”, - dedi. Kalmuklar sen inanmam diyorsun diye Ormanbet'i öldürdü. Kalan beyleri çağırmağa adam gönderdi. Bunun üzerine beyler yola çıkmak için ata bindiler. Yolda Manaşı Mirza'nın evine indiler. Beyler oturduktan sonra, söze başlayıp şöyle dediler:

“İşte düşmana gidelim,
Böyle zar zor zamanlarda,
Düşmanın ateşini söndürmeye,
Eğer biz erlik istiyorsak,
Oraya varıp görelim.” - diye,

Bunun üzerine Manaşı, birlikte gitmeye niyetlendi. Annesi kalkıp düşündü, bunlar bir belaya rastlatır diye Manaşı'nın arkasından yürüdü.

Gideceğimiz yeri sorarsan,
Aşağar çayının başı idi,
Jabağı suyunun kenarı idi,
Gideceğim yerin orası idi.

On bir bey oraya ulaştı. Bunun üzerine zalimler kalmadı, düşünüp akıl buldu. Manaşı'nın yanındaki on bir beyi dışarı çıkıp istişare etti. Bu istişare sonunda Manaşı'yı rehin bırakıp gitmeyi düşündüler.

“Rehin verince üç günde geliriz deriz, üç günde gelmez göçüp gideriz”. dedi. Onlar Manaşı'yı Indis'a rehin verdi.

Bunun üzerine Manaşı kaygılanmış ve şöyle demiş:

“Ata düşmanım, Indislar,
Tutuklama beni sen, - dedi,
İşte duran on bir bey,
Size böyle dedi ama gelmedi, - dedi.
Atanıza lanet olsun on bir bey,
Gelmiyor şimdi kaçmaktadır,
İşte bu söylediğim gerçek”, - dedi.

Indisları şu on bir bey geleceğiz diye inandırıp, ellerindeki adamı verdikten sonra, Manaşı'yı alıp bekleyecek oldular. Sonra Manaşı annesine söyledi:

“Muhterem anamız,
Ben idim bir tek yavrunuz,
Atı kesip al,

Kuday jalğız kılğan soñ,
Nege kelsin şamañız?!
İyesiz kaldı-aw, şeşeke,
Jinağan dāwlet қарамız,
Tım bolmasa bolmadı-aw,
İyesi bolıp қалатın,
Bir sābi de balañız,
Uş jasar kaldı қız bala,
Alğan jarım bul қалdı,
Eñsesi biyik aқ orda
Adıra bolıp tul қалdı.
Bastan baқıt қусы уşıп,
Ol қус қайта қонар ма?
Қонғанменен, şeşeke,
Bul jalğanda oñar ma?
Asıl tuğan, anajan,
Bul dūnyeden men kettim
Ant urıp ketkir on bir biy,
Sūyegimdi jasıtıp,
Osı jolı meñdetti.
Aқ sūtiñdi keş.” dedi.
Sol jawaptı ayтқанда
Kempir turıp egildi,
Köziniñ jası tögildi.
Jalğızı ölimge ketken soñ,
Kökiregin basıp şer,
Қabırғası sögildi.
Sonda kempir söyleydi:
“Aynalayın, jalğızım,
Japanda turğan Beyterek,
Bir күni қурап solғанı.
Jalğızım, seniñ dalada,
Otiñ janған күl bolıp,
Ataña nālet, on bir biy,
Uşırdı ma dalaға.
Men aynalıp bolayın
Jalğızım, senen sadaға.
Қoliñnan қазıp көмbediñ,
Ölgenimdi көрmediñ.
Sorlı болған men be edim?
Amanatın allanıñ,
Köz aldıñda bermedim”.

Manaşı men anası қалmatıñ қолında қала berdi.

On bir biy burın sol jerden ötkende tūsetin edi, bul
jolı Manaşınıñ awlınıñ tusınan tuspey öter boldı.
Sonda қız жүгіріп барıp қaptalday söyleydi:

“Қaptaldap ayқay saladı,
Ay, on bir biy, on bir biy,
Aғam menen şešemnen
Habar berşi sen, - dedi.
Aytayınşı jeңgame
Habar etip men”, - dedi.
On bir biyge bul қарap,
Қızıñ sūytıp söyledi.

Sonda on bir biy қарamay; “aғаñ menen şeşeñ
keledi”, - dep, ötip жүre beredi, bala қayғырıp уйіне
keledi. Sonda bala jeңgesine kelip söyledi:

“Aynalayın, jeñşe,
Ol kisiniñ ішінде
Aға menen şešem жоқ,
Burın уйге kелgende
Talasusı edi on bir biy

Tanrı yalnız yarattıktan sonra,
Nasıl gücünüz olabilir?!
Sahipsiz kaldı ey anneciğim,
Biriktirdiğimiz zenginlik ve malımız
Hiç olmuyorsa olmayacak,
Sahibi olup kalacak,
Bir çocuğumuz da (olmayacak)
Üç yaşında kaldı kız çocuk,
Aldığım yârim böyle kaldı,
Büyük olan ak çadır
Böyle paramparça olup kaldı.
Baştan baht kuşu uçup,
O kuş tekrar döner mi?
Eğer konarsa anneciğim,
Bu fâni dünya düzelir mi?
Asıl doğmuş olan anneciğim,
Bu dünyadan ben gidiyorum
Söz verip gitti o on bir bey,
Kemiklerimi ezip,
İşte bu durumda koydu beni
Ak sütünü helal et.” dedi.
Bu cevabı verince
İhtiyar kalkıp eğildi,
Gözünün yaşı döküldü.
Biriciği ölümе gittikten sonra,
Göğsünü sıkıntı basıp,
Sanki kaburgası söküldü.
Bunun üzerine ihtiyar söyledi:
“Muhterem biricik oğlum,
Ovada açan Beyterek,
Bir günde kuruyup soldu.
Biriciğim, senin bozkırda,
Yanan ateşin күl olup,
Atanıza lanet on bir bey,
Seni bozkıra mı düşürdü.
Ben senin başında döneyim
Biricik yavrum senin feryadına.
Elinle kazıp gömmedin,
Öldüğümü görmedin.
Kusurlu olan ben miydim?
Allah'ın emanetini,
Senin gözünün önünde vermedim”.

Manaşı ile annesi Kalmatın (?) elinde kalıverdi.

On bir bey daha önceleri oralardan geçerken
uğrardı. Bu kez Manaşı'nın köyünün dışından geçer
oldu. Bunun üzerine kız koşup kenarda söyledi:

“Kenardan bağıрarak söyledi,
Ey on bir bey, on bir bey,
Aғabeyim ile annemden,
Haber versen, - dedi.
Yengeme söyleyeyim
Haber verip ben”, - dedi.
On bir beye böyle
Kız böylece söyledi.

Bunun üzerine on bir bey bakmadan; “aғabeyinle
annen gelmektedir” deyip geçip gidiverdi, kız үзүlerek
evine geldi. Sonra çocuk yengesine gelip söyledi:

“Muhterem yengeciğim,
O kişilerin ішінде
Aғabeyim ile annem yok,
Eve gelmeden önce
Tartışmaktaydı on bir bey

Meni aldım alam dep,
On bir bidey zalımın
Bolğan isi özgeşe,
Tur, kimdi ki,- dedi,
Kökemniñ mingen kök tulpar
Şıgarıp alıp saraydan
Astıña onu min, dedi.
Kökem menen şeşemdi,
On bir bey tastap ketken-di
Sonı barıp bil, dedi.
Noğaylı şirkin saskan-dı,
Töbege şıksań köresiñ
Bosқан eldiñ қарасın”.

Manaşıdan қалған көк tulpardı erttep alıp,
Manaşınıñ bar қару-jarağın аsınıп, bosқан
Noğaydıñ artınan töbere şıғıp қараса, Noğaydıñ
barlıғı japırıla көship jatır eken, әyel қayterin bilmey
үйge keldi. Sonda kışkene қız söz söyledi:
“Jeñeşe, biz Noğaymen қатар көşpelik, Noğaydan
қалıp, artın ala көşelik, eger birge көşsek Noğay
bizge ew bermes” - dedi.

Sol waқıt bolғanda,
Maldı қuıwıp jinadı,
Kөş қарасın көredi,
Kөшке жүдә sanaspay
Kөштиñ bölip қарасın
Bөline көship keledi.
Kөship қаşқан көp Noğay,
Otız күndey bosadı,
Maldı сүytip қıynadı,
Sarıoyıқ degen көlderге,
Sonday шүyгін jerlerге,
Kөship kelip көp Noğay,
Sol jerlerге қonadı.
Manaşınıñ awılı
Keyin шette қалadı.
Noğayға kirip қona almay,
Buringıday bola almay,
Manaşınıñ қatını
Buwaz edi sol күнде,
Ayı-kүni toladı.
Adalбақан қurdırdı,
Sol Noğaydıñ elinen,
Bes-on kempir jıydırdı.
Tolғatumen sol қatın,
Üş күn uday ol turdı,
Batırdan қалған tuyaq, - dep.
Tuyaqbay atın қoydırdı.

Endigi sözdi Manaşınıñ şeşesi Küykennen esitiñiz.
Üş күni bitken soñ, Manaşıға kelgen adam
bolmağansın Indıstar Manaşını өltiredi. Sonda
Manaşınıñ basında otırıп, kempir jılap söz aytadı:

“Aynalayın, jalғızım,
Su түbine шım battı.
Körsetkeniñ қудay-ay,
Osı ma edi jalғanda?
Jalғızımnan ayırılıп
Sındı meniñ қanatım,
Қos қanatım қayırılıп
Отırıп meniñ қалғанım.
Aynalayın, қудay-ay,
Jalғızımnan ayırılıп
Basıma muñdı salғанıñ.

Beni öne alayım diye,
On bir bey gibi zalimin
Yaptıkları iş başkaca,
Kalk, kimdir ki onlar, - dedi,
Aғabeyimin bindiği gök cinsi atı
Ahırından çıkarıp alıp
Ona bin, dedi.
Aғabeyim ile annemi,
On bir bey bırakıp gittiler
Bunların hepsini bil, dedi.
Nogaylı kötüler şaşırdılar,
Tepeye çıktıғında görürsün
Göçen halkın malını”.

Manaşı’dan kalan bu gök cinsi atı çekip alıp,
Manaşı’nın bütün elbise ve silahlarını kuşanıп,
göçmekte olan Nogaylıların ardından tepeye çıkıp
baktıғında, Nogaylıların hepsi ovoidan gitmekteydi.
Hanım, ne yapacağını bilmeden eve geldi. Bunun
üzerine küçük kız şöyle dedi:
“Yengeciğim, biz Nogaylarla birlikte göçmeyelim,
Nogaylardan arkada kalıp geçelim, yoksa onlar bize su
vermez” - dedi.

Zaman geldiğinde,
Hayvanları sürüp bir araya getirdi,
Göç hazırlıklarını yaptı,
Pek çok göçenlerden
Hayvanlarını göçenlerinkinden ayırıp
Ayırıp bölüp geldi.
Göçüp kaçan pek çok Nogay,
Otuz gün içinde orayı terk etti,
Hayvanları zorla sürüp götürdüler,
Sarıoyuk denilen göle,
Böylesine bakır yerlere,
Göçüp gelip pek çok Nogay,
Bu tip yerlere yerleşti.
Manaşının köyü
Daha sonra kenarda kaldı.
Nogaylarla birlikte yola çıkıp konmadan,
Önceki gibi olmadan,
Manaşı’nın hanımı
Hamileydi o günde,
Ayı, günü doldu.
Doğum çadırı kuruldu,
O Nogay halkından,
Beş-on ihtiyar getirdi.
O kadın sancılanınca
Üç gün mütemadiyen sancısı sürdü,
Kahramandan kalan kemik (iz, hatıra), - diye.
Tuyakbay adını koydurdu.

Şimdiki sözü Manaşı’nın annesi Küyken’den işitiniz.
Üç gün geçtikten sonra Manaşı’ya gelen adam
olmayınca Indıslar Manaşı’yı öldürdü. Ardından
Manaşı’nın başında ihtiyar, aғlayıp söz söyledi:

“Başıна dөneyim biriciğim,
Su dibine iyi battı.
Allah’ım, göstereceğın,
Bu muydu yalan dünyada?
Biricik evladımдан ayırılıп
Kırıldı benim kanadım,
İki kanadım kırılıп
Ben oturup kaldım.
Biricik Allah’ım,
Biriciğimden ayırılıп
Başıma kederi saldın.

Büytüp qorlıq bergenşe,
Emes pe jaqısı alğanıñ?

Kempir muñayıp otırıp, en dalağa qañğırıp ketti.

Bir jerlerge kelgende,
Aratöbe şıñ kördi,
Sol şıñdarğa şığadı
Şıñ ekenin köredi,
Solay qarap yol жүrdi.
Sol жүргennen қаңğıрıp,
Az ғана emes, mol жүrdi.

Bir jerlerge kelip otırıp, sonda kempir tağı da muñayıp söyledi:

“Aynayalın, jan alla,
Keremetiñ bar, alla,
Manaşımday jalğızım
Kelmeske endi ol ketti.
Qarañğı körge ol jetti.
Bir butanıñ tübinde
Meni qıday söyletti!..”
Bir mezgilde kün battı
Ay qarañğı, kün bult,
Kempiriñniñ közinen
Qandı jası bulaq-tı
Jüregi şıñnıñ bası edi,
Söytip kele jatqanda,
İldılay jerdi bul bastı.
Köziñiñ nurı tamğanı,
Kerilik jetip qalğanı,
Sonda kempir uşadı,
Sol uşumen ol barıp
Bir jartastı quşadı.
Sonda janı ketedi,
Balasınıñ artınan
Bu da körge jetedi.

Sol kempirdiñ uşqan jeri burın Aratöbe şıñ edi.
Sodan keyin Kүйken dep ataladı.

On san baytaq bolsın jer,
Ormanbet biydiñ ölgen jer,
Kүйken sırtı Manaşı,
Manaşı sonıñ balası,
Balasımen ekeyi
On bir biydey zalımnıñ
Aylasımen bulardıñ,
Qaza taptı qaraşı.

Endi sözdi Tuyaqbaydan esitiñiz:

Tuyaqbayday balanıñ
Beske jası toladı,
Şeşesine es bolıp
Nedeyip jigit boladı.
Balalarmen oynaydı,
Oynap жүріp ol bala
Keydere aqıl oylaydı.

Tuyaqbay üyge kelip anasına söyley bastaydı:

“Aq süt bergen anamız,
Balalarmen oynayğa,
Biz de, şeşe, baramız,
Ekewden jurt жүredi,

Böyle edip kötülük verinceye kadar,
Can alman daha iyi deñil mi?

İhtiyar, ne yaptığını bilmeden geniş ovada yürüdü.

Bir yere geldiğinde,
Ara tepenin zirvesini gördü,
O zirveye doğru
Tırmanmaya başladı
Bunun gibi bakıp yol yürüdü,
Bu yürüdüğü yollardan dönüp,
Az deñil, çok yol yürümüş.

Bir yerlere gelip oturup, bunun üzerine ihtiyar, daha da bunalıp söyledi:

“Aziz Allah,
Kerametlere muktedirsin,
Manaşım gibi biricik oğlum
Gelinmeyecek yere gitti.
Karanlık mezara o gitti.
Bir ağacın dibinde
Beni Allah söyletti!..”
Bir vakit gedi gün battı
Ay karanlık, gün buluta gitmiş,
İhtiyar kadının gözünden
Kanlı yaşı pınar gibi akmaktadır
Yüreği de bu tepenin başı gibiydi,
Bu hâlde gelmekteyken,
Yukarıdan aşağı yuvarlanıverdi.
Gözündeki ışık gitti,
İhtiyarlık iyice ona yetişip,
Bunun üzerine ihtiyar uçuverdi,
Bu uçuşu ile varıp
Bir kayaya düşüverdi.
Sonra canı gitti,
Oğlunun arkasından
O da mezara girdi.

O ihtiyarın uçtuğu yer önceleri Aratöbe zirvesi idi.
Bundan sonra Kүйken diye adlandırıldı.

On defa geniş olsun yer,
Ormanbet beyin öldüğü yer,
Manaşı'nın arkası Kүйken,
Manaşı onun oğlu,
Çocuğuyula ikisi
On bir bey gibi zalimin
Onlar hakkındaki dönüşleriyle
Birlikte öldüler.

Şimdi sözü Tuyakbay'dan işitiniz:

Tuyakbay gibi bir çocuğın
Beş yaşı dolmaktadır.
Annesine eş olup
Giderek genç olmaktadır.
Çocuklarla oynamaktadır,
Oynamaya devam edip o çocuk
Gövdesine akıl dolmaktadır.

Tuyakbay eve gelip annesine söylemeye başladı:

“Ak süt veren anamız,
Çocuklarla oynamaya,
Anneciğim biz de gidelim,
İkisi beraber göçerdi

Ekewden jurt jürgende
Biz de jalğız baramız,
İni men joğ ağamız?
Şeşe, bizde joğ da edi
Äldilep süygen babamız?”

Şeşesi kattı muñaydı,
Alğanınan ayrılğan,
Esine tüsti beyşara
Tögilip közden jastarı.
Şeşesi jılap turğan soñ
Apası sonda söyledi:
“Aynayalın, suñqarım,
Atañ edi Manaşı,
Artınan seni körgeñ soñ
Asıldan çalğan tuyaq, - dep
Tuyaqbay atıñ qoydırğan.
Manaşıday mirzanıñ,
Sen ediñ jalğız balası.
Asırağan eldeştep
Küyken edi anası,
Ataña nälet on bir biy,
Ertip ketti qasına
Aşağar saydıñ tüspti
Indıs kelip basına.
On bir biydiñ bası edi,
Ormanbetti şaqırtıp,
Aldı käpir qasına.
Qalmak sonda söylegen,
Bizdiñ joğa köñ degen;
Bizdiñ joğa köñbeseñ
Öltiremin men degen.
Ormanbettey biyiñiz:
Elimde var on bir biy,
Sol köñ dese köñemin,
Könbe dese köñbeymin dep,
Süytip biyiñ söylegen”.

Sonda sen köñbeysiñ dep Ormanbetti öltirip,
elindegi on bir biyiñ şaqırtqan, on bir biy ne isterin
bilmey, bizdiñ üye keldi.

“Kelgennen soñ on bir bey,
Kökemdi meniñ azğırdı
Baralıq jawğa biz dedi,
Bizderge başsı sen dedi.
Ataña nälet on bir biy
Kökeme süytıp söyledi.
Kökem attı erledi
Erlep jürin terledi,
Jalğızı keter bolğan soñ
Şeşem de sonda jürüge
Balasına erüge
Barayınşı men dedi.
Manaşıday kökemdi
Zalım tuğan on bir biy
Mindetke berip sol jerde,
Kökemdi meniñ tastağan.
Kelip qayta elderge,
Mekendegen jerlerge,
Sonda eldi köşirdi.
Şeşem menen ağarıñ
Ataña nälet on bir biy,
Süytip ünin öşirdi.
Şeşem edi ol Küyken,
İtke-quska jem bolıp,
Dalada qaldı süyegi,

Böyle yurtlar göçerken
Biz de yalnız göçüyoruz,
Ağabeyimiz ve kardeşimiz yok
Anneciğim bizde yok m idi
Büyütüp seven babamız yok muydu?”

Annesi çok üzöldü,
Kendisini alandan ayrılan,
Aklına düştü biçarenin
Gözünden yaşları dökölüp.
Annesi ağlayıp durunca
Abası sonra söyledi:
“Muhterem kardeşim,
Baban idi Manaşı
Arkandan seni gördükten sonra
Atadan kalan iz, - diye
Tuyakbay adını koydurdu.
Manaşı Bey'in,
Sen idin biricik oğlu.
Besleyip büyüten
Küyken idi annesi,
Atana lanet on bir bey,
Alıp gitti yanında
Aşağar suyuna gitmişti
Indısar gelip yanında.
On bir beyin başı olan,
Ormanbet'i çağırıp,
Aldı kafir yanına.
Kalmaklar bunun üzerine,
Bizim yolumuza inan deyip;
Bizim yolumuza inanmazsan
Ben öldürürüm demiş.
Ormanbet gibi beyiniz:
Halkımın arasında on bir bey var,
Onlar inan dese inanırım,
İnanma dese inanmam deyip,
Böylece beyin söylediği”.

Bunun üzerine sen inanmıyorsun deyip Ormanbet'i
öldürüp elindeki on bir beyi çağırıp, on bir bey ne
istediğini bilmeden bizim eve geldi.

“Geldikten sonra on bir bey,
Benim babamı aldattı
Biz düşmana giderken dedi,
Başımız sensin dedi.
Atana lanet on bir bey
Babama böylece söyledi.
Babam atı eyerledi
Erlik yürüyüp terledi,
Biricik çocuğu gittikten sonra,
Annem de onun arkasından
Çocuğuna yetişmeye
Gideyim ben dedi.
Manaşı gibi babamı
Zalim doğan on bir bey
Rehin bırakıp o yerde,
Babamı bırakmışlar.
Sonra dönüp halka,
Yerleştiği yerlere,
Bunun üzerine halkı götürdü.
Annem ile ağabeyim
Atana lanet on bir bey,
Böyle yapıp sesini kesti.
Annem idi o Küyken,
İte-kuşa yem olup,
Ovada kaldı kemiği,

Ekeñ edi Manaşı,
Uş küni onıñ bitken soñ
Keskilep indıs öltirgen”.
Osı sözdi esitip,
Segiz jasar Tuyaqbay
Jüregi süytip küyedi.

Tuyaqbay ündemey turıp ketedi, alası men şeşesi
uykığa ketken soñ, şeşesininñ pışağın urlap aladı.

Etine şekpen kiyedi,
Qolına alıp pışağın,
Sarıoyıqtı jağalap,
On bir biydi izdewge
Tuyaqbay sonda jönedi.
Qıdırıp jürdi şamalap,
Noğaylardı aralap,
Bes kün jürdi jağalap,
Bilerdi kördi şamalap,
Tanıp ebden aluğa
Bilerdi jürdi jağalap.
Biydi tanıp aladı.
Bir mezgilder bolğanda,
Bir awılğa qonaqqa,
On bir biyiñ baradı.
Artınan jürdi Tuyaqbay,
Sol biylerdi añduğa
Tüs mezgili bolğanda,
Aksakallar taradı.
Şetke tikken otawda
On bir biy jatıp qaladı.
Biyler uyıqtap qalğanda
Tuyaqbay üyge baradı.
Üyge kelip Tuyaqbay
Biydin bärin jaradı,
Biydi kırıp saladı.
Bitirip isin Tuyaqbay
Jalañ ayak, jalañ bas,
Elewsiz jürgen jas bala
Üyine qaray tartadı.
Awıldın keldi adamı,
Ol biylerdi körmege,
Qonağasın sıylap bermege.
Kelgen soñ kördi qızıqtı,
Bul sekildi buzıqtı,
Ağıp jatқан қан көrdi,
Qırılıp jatқан jan көrdi,
Üyi қаннан toladı,
Asa қızık boladı.
Munı közi körgen soñ
Awılдағы көп adam
Esi ketip taladı.
Awıl adamı taradı,
Qırılıp biyer qaldı dep,
Şabwıldı әr jerge
Adamdar sonda saladı.
Biylerdiñ keldi balası,
Ölip biyer қалған soñ
Jıynaldı jalıq, қараşı,
“Bul is қайдан boldı?” - dep
Birinen biri suradı,
Aylasın onıñ taba almay,
Qamalıp Noğay turadı.

Ormanbettiñ balası Äli bar edi, sol on bir biydiñ
tusında awılğa kelgen adam bar ma, bireyiñ
bilmeysiñ be? dedi. Birey ayttı: “Kim ekenin

Baban idi Manaşı,
Üç gün bittikten sonra
Kesip Indıslar öldürmüşler”.
Bu sözdi işitip
Sekiz yaşında Tuyakbay
Yüreği böylece yandı.

Tuyakbay konuşmadan kalkıp gitti, ablasıyla annesi
uyuduktan sonra, annesinin bıçağını gizlice aldı.

Vücuduna cepken giydi,
Eline alıp bıçağını,
Sarıoyuğa doğru dolaşıp,
On bir beyi takip etmeye
Tuyakbay bunun üzerine yöneldi.
Tahmin ederek gezip dolaştı,
Nogayları araştırap,
Beş gün yürüdü dolaştı,
Beyleri gördü tahmin edip,
Tanıdı bütününüyle.
Beyleri gördü dolaşıp
Beyi tanıdı bildi.
Bir müddet vakit geçince,
Bir köyde misafirliğe,
On bir bey gitmektedir.
Arkasından yürüdü Tuyakbay,
O beyleri takibe
Rüya vakti olduğunda,
Aksakallar dağıldı.
Dışarıya kurulmuş ayrı bir çadırdı
On bir bey yatıp kalmış
Beyler uykuya daldığında
Tuyakbay eve girdi.
Eve gelip Tuyakbay
Beylerin hepsini yardı,
Beyleri kırdı sardı.
Bitirip işini Tuyakbay
Yalın ayak, yalın baş,
Endişesiz genç çocuk
Evine doğru çekip geldi.
Köyün adamı gelip,
O beyleri görmeye,
Misafirlerine hizmet etmeye.
Geldikten sonra gördü heyecanlandı,
Bu bozuk tabloyu görünce,
Ölmüş duran canlar gördü,
Akıp giden kan gördü,
Evi kanla doldu
Çok dehşetli bir şey olmuş.
Bunu gördükten sonra
Köydeki pek çok adamın
Akli başından gitti.
Bütün köy adamı aradı.
Beyler öldü diye,
Yayıldı her yere
Adamlar bunun üzerinde gönderdi.
Beylerin geldi oğlu
Beyler ölüp kaldıktan sonra
Tüm varlıkları toplandı
“Bu iş nasıl oldu?” - diye
Her biri birbirine sordu,
Hiçbiri bir şey bulamayıp,
Yakalanıp Nogay kalktı.

Ormanbet'in oğlu Ali vardı, o on bir beyin yanında
köye gelen adam var mı, bilmiyor musun? dedi.
Birisı dedi: “Kim olduğunu

bilmedik, bir pakır bala kelip otırdı. - deydi. -
Manasından bir bala tuwdı dep edi, sol bala
bolmasın, sonı oylap karañız” - dedi. Tağı awılıñ bir
äyeli turıp: “Men ot jağıp jürgende jügirip bir bala
ketken edi”, - dedi.

Olar jañağıday bolıp jatqanda Tuyaqbay üyge barıp
pışaktı tastay berdi. Sonda Jubay degen apası
söyley bastadı:

“Aynalayın, şeşeke,
Kötersi bermen başıñdı.
Tuyaqbayday jas bala,
Alla jolın oñdağay,
Bolmağay endi maskara,
Qaru-jaraq saylay kör;
Sarayda turğan Kök tulpar,
Şıgarıp sırtқа baylay kör;
Sür jebe men çılıştı
Sandıqtan onı ala kör!”
Sonda aldı qoramsa,
Berendi belge bayladı
Tuyaqbayday jas bala.
Er qaru - bes qaru,
Onı da aldı asınıp,
Urısğa jawlarmen
Turdı sonda saylanıp.
Bara attı erledi,
Erlep jürüp terledi,
Altın turman, er jügen
Atқа tegis saladı.
Atadan qalğan aq sawıt
Üstine kiyip aladı.
Ayıl-turman bek tartıp,
Quyıskanın kısqartıp,
Kök ala şubar tu baylap,
Joldıñ şıqtı basına
Bardı maldıñ qasına.

Endigi sözdi on bir biydiñ otız balasınan estiniñiz. Sol
waqıtta otız bala - biyler ölimin Tuyaqbaydan körıp:
“Kel, Tuyaqbayğa baralıq”, - dep, oylap keñes qurıp,
bular da qaruwın asınıp Tuyaqbaydı izlep jürdi. Sol
otızdın başı Ormanbet biydiñ balası Äli boldı. Sonda
atқа minip kelip, Tuyaqbay qayda dep aqıra bastadı.
Üyden apası şığa keldi. Sonda apasınıñ bergen
jawabı:

“Anaw jatқан mal, - dedi,
Maldıñ qası yal, dedi,
Jal basına bar, dedi,
Üstinde turğan qarasañ
Kök ala tuwdı baylağan,
Er qaruw - bes qaruw
Asınıp onı saylağan,
Demeñ bolsa bara ber,
Töbede turğan Tuyaqbay,
Tuyaqbaydı bar da kör!”

Sonda:

Otiz birdey aqırıp
“Tuyaqbay üyde qalmasın
Jasırıp turma sen”, - dedi.
Sonda kızırñ söyledi,
Söylegende büy dedi:
“Aqılsız Noğay, sen, - dedi,

anlamadık, bir fakir çocuk gelip oturdu. - dedi. -
Manasından bir çocuk doğdu demiş idi, o çocuk
olmasın, onu biliniz. Dahası, köyün bir hanımı
kalkıp: “Ben ateş yakıp yürüdüğümde bir çocuk
gidiyordu”, - dedi.

Onlar önceki gibi yatarken Tuyakbay eve gelip
bıçağı bıraktı. Bunun üzerine Cubay denen ablası
söylemeye başladı:

“Aziz anneciğim,
Başınızı kaldırmayınız.
Tuyakbay gibi genç çocuk,
Allah yolunu açık etsin,
Şimdi artık rezil olmayacak,
Kargı ve silahları hazırlayiver;
Ahırda duran Kök tulpar atı,
Çıkarıp tepeye bağlayiver;
Bakır renkli ok ile kılıcı
Sandıktan onu çıkariver!”
Bunun üzerine sandığı aldı,
Kemerini beline bağladı
Tuyakbay gibi genç çocuk.
Erin silahı - beş silah,
Onu da almış kuşanmış,
Savaşmaya düşmanlarla
Kalktı bunun üzerine hazırlandı.
Giderek atı eyerledi,
Eyerleyip yürüdü ve terledi,
Eyerin süsü, erin tuttuğu dizgin
Atın kuşandırıp hazırladı.
Atadan kalan ak zırhı
Üstüne giyip aldı.
Sıkı sıkıya bağlayıp,
Kayışını sıkılayıp,
Gök ata tuğ bağlayıp,
Yolun başına çıktı
Hayvanların yanına ulaştı.

Şimdiki sözü on bir beyin otuz çocuğundan işitiniz.
O vakitte otuz çocuk - beylerin ölümün
Tuyakbay’dan bilip: “Gelin, Tuyakbay’a gidelim”, -
diye istişare edip, Tuyakbay’ı izlemeye başladılar. O
otuzun başı Ormanbet Bey’in çocuğu Ali oldu.
Bunun üzerine ata binip gelip, Tuyakbay nerde diye
bağırmağa başladılar. Evden ablası çıkageldi.
Bunun üzerine ablasının verdiği cevap:

“İşte yatan hayvanlar, - dedi,
Hayvanların yanı düzlük, dedi,
Düzlük başına git, dedi,
Üstünde durana bakarsan
Gök ala tuğ bağlayan,
Yiğitlerin beş silahı,
Kuşanıp onu hazırlanan,
Etekte de olsa varıver,
Tepede duran Tuyakbay,
Tuyakbay’ı var da gör!”

Bunun üzerine:

Otiz bey gibi bağırıp
“Tuyakbay evde kalmasın
Gizlenip kalkma sen”, - dedi.
Bunun üzerine kızı söyledi,
Söylediğinde böyle dedi:
“Akılsız Nogay, sen, - dedi,

Jasıramın ba men? - dedi.
Anay turğan Tuyaqbay,
Öziñmen qatar teñ, dedi.
Er bolsañ sen egerde
Bara berşi sen,” - dedi.

Olar jönelip baratqanda qız öziñiñ jeñgesine söyley bastadı:

“Aynalayın, anamız,
Tuyaqbay balağa
Osı qıyınıs bolsa
Tutanbay otqa janamız.
Alla bolğay panamız.
Quday naşar qılğan soñ.
Nege keler şaşamız?
Arşalan jәрдем bergeysiñ,
Közdiñ jasın körgeysiñ”.

Endigi sözdi Tuyaqbayğa ketken otızdan esitiñiz.

Şabwıldı saladı,
Şabwıldı saluwmen
Tuyaqbayğa baradı.
Jaқındasın qaladı,
Şaңqan attı körgeñ soñ,
Tuyaqbay mingen Kөk tulpar,
Aspaңğa qarğıp turmadı.

Sonda otız kisi kelip: “Tuyaqbay sen be?” - dedi.
Sonda Tuyaqbay söyley bastadı:

“Äkem edi Manaşı,
Aşağardıñ boyında
Ataña nälet zalım on bir biy,
Mindetke berip ketipti,
Qasında qaldı anası.
Indis degen düşmanğa
Ustap berip ketkeni,
Söytip qorlıq etkeni.
Ustap berin ketken soñ,
İyesiz qalğan, qarası,
Balasız eken Manaşı,
İşte qalğan sol күнде
Men edin sonıñ balası.
Sol sebepti on bir biy,
Öltirsem dep oyladım,
Öltirip kekti men aldım”, -
Dedi-dağı Tuyaqbay
Tulparğa қамşı saladı.
Eti қızıp janwar,
Aspaңға qarğıp oynadı,
Üstindegi Tuyaqbay
Kөzi қурday қызardı,
Küm sağızday sazardı.

Sonda Äli turıp söz bastadı:

“Noğaylınıñ balası,
Añğarıñız sözdi dep,
Aytp tur gой özi dep,
Tuyaqbaydıñ bul sözi
Bolıp şığar jөн”, - dedi.

Noğaylılar bul қалай dep, Ormanbet biydiñ balasınan keñes suradı.

Gizleniyor muyum? - dedi.
İşte duran Tuyaqbay,
Kendinle kıyaslama, dedi.
Yiğit olsaydın sen eğer
Gelir idin sen,” - dedi.

Onlar çekip gittiğinde, qız yengesine söylemeye başladı:

“Muhterem annemiz,
Tuyaqbay oğluna
O olsa
Tutuşan ateşte yanarız
Bizim sığınağımız Allah olacak
Allah çaresiz kıldıktan sonra
Nasıl olur gücümüz?

Gözyaşımızı göreceksin

Şimdiki sözü Tuyaqbay’a giden otuzdan işitiniz.

Her yere yayıldı,
Gürültü çıkararak
Tuyaqbay’a gittiler.
Yaklaşıp kaldılar,
Atı gördükten sonra,
Tuyaqbay’ın bindiği kök cinsi at,
Şaha kalktı yükseldi

Bunun üzerine otuz kişi gelip: “Tuyaqbay sen misin?” - dedi. Ardından Tuyaqbay söze başladı:

“Babam idi Manaşı,
Aşagar’ın kenarında
Atana lanet zalım on bir bey,
Rehin bırakıp gitmiş
Yanında kaldı annesi.
Indis denen düşmana
Rehib verip gideni,
Böyle kötülük edeni.
Rehin verip gittikten sonra,
Sahipsiz kalan malı,
Oğulsuz imiş Manaşı
İşte o son күнде
Ben oldum onun oğlu
O sebebi on bir bey,
Öldüreyim diye düşündüm,
Öldürüp öcü ben aldım”, -
Söyledi daha Tuyaqbay
Atını kamçılardı.
Hayvanın eti yanıp,
Şaha kalkıp oynadı,
Üstündeki Tuyaqbay
Gözü kurt gibi kızardı,
Kum sakızı gibi sarardı.

Bunun üzerine Ali kalkıp söylemeye başladı:

“Noğaylının oğlu,
..... sözü diye,
Söyleyip duran kendisi diye,
Tuyaqbay’ın bu sözü
Burda bir yol bulabiliriz”, - dedi.

Noğaylılar bu nasıl yer diye Ormanbet Bey’in oğlu ile müşavere ettiler.

Ali sonda söyledi,
Söylegende bul dedi:
"Ay, joldastar, joldastar,
Bir jılı tuğan muñdastar,
Bir sapardı joldastar.
Bizdin tuğan atamız
İstegeni ketelik,
Bul aytkanıñ söz emes,
Tuyakbayday qaysar er,
Bizge bolar er emes!"

Sonda Älige: "öziñ, ne bolsa da Tuyakbayğa aytıp kör", - dedi. Äli kelip, Tuyakbayğa söyley bastadı:

"Tuyakbay bala, er, - dedi,
Sabır etşi sen, dedi.
Mäjilis qurıp körüwge
Söylesiwge keldim men, dedi.
Ölip ketken on bir biy,
Onıñ bolsın jazası,
Manaşını öltirgen
Tartsın öziñ sazasin.
Kel sizdin üyge ketelik,
Az ğana Noğay ellimiz,
Urıs aşıp arada,
Kur jaw bolıp netelik!"

Tuyakbay Ormanbet biydiñ balasımen dos boladı.
Sonda bular barlığı Manaşınıñ awılına kelip tusedi.
Manaşı awılı ülken sıy-kürmet körsetedi.

Tuyakbaymen dos bolıp bardığı eline qayıp ketedi.
Tuyakbay joldastarına bir aydan qalmay keliñder dep tapsıradı..

Bir ayğa küni tolganda.
Aytқан шағи болғанда,
Отыз киси bul keldi,
Başsısın onıñ surasañ,
Ormanbetiñ balası
Bastığı sol qaraşı.
Bir kün jattı bögelip
Ketetin boldı ekinşi kün
Jawğa sonda jönelip.
Atқа minip alғанда,
Apası kelip қасına
Sonda bastap söyledi,
Söylegende buy dedi:
"Қуwanıp edim күлгенде,
Jarılıp edi жүгерім,
Sen bir atқа mingende,
Қатарға шığıп жүргенде.
Barasıñ қай bir elderge,
Қайday-қандай jerlerge?
Sen ketken соñ қалаға,
Ne күн tuwar, қарағım,
Bizdey ata-anaға?
Kim iye pol turadı,
Қалған mınaw қараға?
Кöz salmaydı kimder kep
Bizdey jalkı-daraға?"
Anası keldi жүгіріп,
Отıra almadı kидіріп,
"Asıldı tuğan, қарағım,
Eger ketseñ dalaға
Kimdi қойып keteyін,
Munday pesiz қалған қараға?"

Ali bunun üzerine söyledi,
Söyleyince şöyle dedi:
"Ey yoldaşlar, yoldaşlar,
Aynı yılda doğan dert çekenler,
Bir safta olan koldaşlar,
Bizim doğduğumuz atamız
Onların arzularını yerine getireceğiz
Bu söylediğın söz değıl,
Tuyakbay gibi nitelikli kişi,
Bize olacak er değıl!"

Bunun üzerine Ali'ye: Kendin ne olsun da Tuyakbay'a sor ve öğren", - dedi. Ali gelip Tuyakbay'a söylemeye başladı.

"Tuyakbay çocuk, yiğit, - dedi,
Sabır et sen, dedi.
Bir araya gelip görmeye
Konuşmaya geldim ben, dedi.
Ölup giden on bir bey,
Onun olsun yaptıkları,
Manaşı'yı öldüren
Çeksin kendisinin layığıñı.
Gel sizin eve gidelim,
Azıcık Nogay halkımız,
Savaşa çıkıp,
Birbirimize düşman olup ne yapaalım!"

Tuyakbay, Ormanbet Bey'in oğluyla dost oldu.
Ardından, bunların tümü Manaşı'nın köyüne geldiler.
Manaşı'nın köyü büyük ikram-hürmet gösterdi.

Tuyakbay ile dost olup vardığı halkına geri döndüler.
Tuyakbay, yoldaşlarına bir ay olmadan geliriz diye söyledi.

Bir ay gün dolduğunda.
Söylediğı zaman olduğunda,
Otuz kişi böyle geldi,
Liderin onun sorarsan,
Ormanbet'in oğlu
Liderleri şunun gözü.
Bir gün yattı kahraman gibi
Gidecek oldular ikinci gün
Düşmana bunun üzerine yönelip.
Ata binip öne çıktığında,
Ablası gelip yanına
Sonra konuşmaya başladı,
Söyleyince şöyle dedi:
"Güldüğünde mutlu olmuştum,
Parıldadı adeta yüreğim,
Sen bir ata bindiğinde,
Bölüğe çıkıp yürüdüğünde.
Hangi halklara varacaksın,
Nasıl nasıl yerlere?
Sen gittikten sonra şehir,
Ne gün doğar göz bebeğim,
Bizim gibi baba-anaya?
Kim sahip olacaktır,
Kalan şuradaki mala?
Bakmayacak kimse gelip,
Bizim gibi yalnız kimselere?"
Anası geldi koşup,
Oturamadı duramayıp,
"Soylu doğan göz bebeğim
Şayet bozkıra gidersen
Kimi koyup gideyim
Böylesine sahipsiz kalan mallara?"

Ketemisiň sen tastap,
Anañ menen alaňdı?
Ketip esim meňdegen.
Dünyeniň jüzinde
Bir perzentim körsem dep,
Men de baygus sorlı edim,
Bir köre almay şöldegen,
Toğız ay, on kün köterip,
Körgeň balam sen degen,
Tastap ketseň bul jerge,
Nem ıaladı ölmegen?!
Tilimdi alsaň, barımay ıal.
Almasaň tildi neteyin,
Joı ıaıında aıayın
Allam ıalğız jarattı,
Aıayındı ıaydan tabayın?
Ayrılsam senen, ıalğızım,
Körer közim ıum bolar,
Söngen soň ötim ıul bolar
Ketem desen ketesiň,
Koş aman bol, perzentim,
Tapsırdım aıııa men", - degen.
Sonda Tuyakıbay söyledi:
"ıayğı etpe, anamız,
Atam menen şeşemniň,
Kegin jawdan aluwıa,
Indıııa ketip baramız.
ııyamettik dostarım
Jolımızdı bastaytın
Ormanbet biydin balası!"
Sol sözdi aytıp Tukaııbay,
Cawıa ıosın saladı,
Otız kisi col cürüp,
Capanda ketip baradı.

Gidiyor musun sen bırakıp,
Annen ile ablanı?
Aklım başımdan gitti.
Bu yeryüzünde
Bir oııııııı göreyim diye,
Ben de zavallı kimsesiz idim,
Bir defa göremedim öylece,
Dokuz ay, on gün taşıyıp,
Göreceıııı yavrum sen diye,
Bırakıp gidersen buradan,
Benim ölmemiş neyim kalacak?!
Eğer söylediklerimi dinlerse, gitme kal.
Dinlemezsen söylediklerimi ne yapayım,
Yok yakında aıabeyin
Allah'ım yalnız yarattı,
Aıabeyini nerede bulayım?
Ayrılsam senden biriciıııı,
Gören gözüm görmez olur,
Sönen son ateşim kül olur
Giderim desen gidersin,
Koş huzurlu ol, ıocuııııı,
Allah'a emanet ettim", - demiş.
Ardından Tuyakıbay söyledi:
"Kaygılanma, anamız,
Babam ile büyükannemin,
İntikamını düşmandan almaya,
Indıı'a gidiyoruz.
Ahiretlik dostlarım
Yol arkadaşlarımın başı
Ormanbet Bey'in oıııııı"
Bu sözü söyleyip Tuyakıbay,
Düşmana asker gönderdi,
Otuz kisi yol yürüyüp
Ovadan gitmektedir.